

Бождар Тимотијевић

НАДАХНУТА ПРОЗА О КРАЉЕВАЧКОМ ОКТОБРУ

Љиљана Борђевић: »ТАОЦИ«, роман; »Народна књига«
Београд, 1982.

Пред нама је књига која је одавно требало да буде написана, пре свега због нашег дуга према историјском догађају о коме она говори. Међутим, за добру књигу, за успело књижевно и уопште уметничко дело никада није касно; важно је да се оно оствари, јер свако добро и вредно уметничко дело представља богатство више за нашу културу, за нашу уметност и, коначно, за нашу садашњост и будућност. А ако такво дело долази од младог и готово непознатог писца, а готово ако је то жена - писац - у чему је наша култура све до недавне прошлости више него оскудевала — онда се то наше богатство удвостручава.

У светлости оваквих размисљања жири 11. конкурса за награду »Драгојло Дудич« био је више него пријатно изненађен када се у најужој избор за прву награду овог конкурса нашао и роман »Таоци« младе и потле сасвим непознате списатељице Љиљане Борђевић. Да изненађење буде још веће и пријатније, овај роман је добио II награду између 98 рукописа који су 1981. године били приспели и разматрани на овом конкурсy. Тако је једно анонимно а истовремено најдемократскије такмичење (на коме навијачке страсти и субјективна осећања уступају место

објективној процени самог дела док му се још не зна творац) — изнедрило једног новог и изузетно даровитог прозаисту.

За оквир свога романа »Таоци« Љиљана Борђевић је узела познати погром и страдање грађана Краљева из 1941. године, када су се злочин и смрт удружили против недужних и невиних људи овога града. Под монструозном паролем: сто Срба за једног Немца — пировао је злочин даноноћно по овом убогом српском градићу, убијајући за пример, насумице и напамет, беспризорно и немилосрдно, и не слутећи да ће за болну историју човечанства — прошлу и будућу — то бити још једна потврда сумрака овог нашег света.

У средишту тог пакла, осмишљеног сулудом људском машинтом, наћи ће се једна крчка и једноставна жена и мајка — како неки воле да кажу: жена из народа — преко чијих ће невеликих плећа прелазити све те прдне и неумитне смрти и у чије ће се руке, душу и памћење томилати, безумне и бесмислене. Милица Мартић је име те жене али је оно — како нам аутор, суштинско и посредно између редова саопштава — само условно њено. То је име мноштва хрabriх а

непознатих жена из мноштва кукавичких а познатих ратова што су их покретали и спроводили људи - мушкарци. Њено име, као и њени поступци и тихе, невидљиве битке против многољудне смрти — само су симболична, згуснута и сажета слика свих оних мајки, се старе и жена што су у ратним вихорима светлиле оданошћу и патњом, и које су, жртвујући се — не само својим животима и физичким патњама, већ много више својом душом — стајале далеко постојаније у првим рововима наспрам непријатеља но многи мушкарци-ратници, малодушници и издајници. Та иста Милица Мартић је истовремено и одличје неког исконоског мира и веровања у доброту у том сулудом и немирном времену пуном зло чина, што се имплицира и у основну поруку целог дела. »У њој је било неке вековне, атавистичке мудрости, каква се сусреће у сељака, навикнутих да сваку невољу дочекују спремни« — каже о својој јунакињи писац Љиљана Борбевић. Та жена ће се сусрести очи у очи са мноштвом смрти, биће сведоком многих неправедних умирања све од свог детињства и првог светског рата па ево до овог сто Срба на једног Немца времена, а међу тим смртима биће и оне њених најрођенијих као и оних непознатих, у кукурзашћу случајно нађених рањеника, али их она ни у једном тренутку неће делити по родбинским везама. Све смрти људских бића за Милицу Мартић су смрти најрођенијих и зато ће се та храбра и постојана жена у сусрету са сваком надлазећом смрти борити нечувеном храброшћу, истрајношћу и надом.

У таквом њеном односу према људској трагедији, у њеном пожртвовању и несебичности за ближњег а поготово за ратника кога је и сама неговала и хранила зарад слободе и среће човекове, — у таквим њеним поступцима видимо у највећој мери сличност са неким ликовима из народне литературе а пре свега са Мајком Југовића и Косовком девојком. Милица Мартић је тако постала сублимирани сјај све оне моралне постојаности и чисто-

те српских жена, чему их је веома често у минулим вековима учила историја, која је кроз ову земљу готово редовно ишла руку под руку са неправдом.

Поред Милице Мартић, у »Таоцима« Љиљане Борбевић, осебујношћу свога живота и судбине намеће се још један лик. То је мајстор Јозеф из Ложионице, Шваба који је још за првог светског рата остао у Србији не желећи да се врати у своју домовину Аустрију јер тамо више никога свога није имао, а овде, на Балкану, његови бивши непријатељи су му још онда излечили ране и спасли му главу. Међутим, у време погрома 1941, иако постаје немачки тумач и на неки начин повлашћен и одбрањен од смрти, и њега ће задесити судбина слична Милице Мартић. Да убије своју отуђеност и усамљеност у том за њега несхватљивом народу, за који се и сам везао, мајстор Јозеф је још пре рата усвојио једно начело, које му је од тог тренутка осмислило цео живот. Тог његовог посланка, — једини његов смисао постојања — Немци ће повести на стрељање и неће вредети никакве Јозефове молбе, па чак ни жеља Немаца да га ослободе — дечак ће и поред могућности да се спасе од смрти, отићи с неким чудним инатом на стратиште, чиме ће коначно догући и онако уништени живот свога поочима.

У тој краткој епизоди са дечаком који из пркоса и поноса не прихвата пружену руку спаса већ са осталим радницима одлази на стрељање, писац је на јединствен и савршено целисходан начин дала слику менталитета и моралне природе српског народа. Та епизода херојства са јасно трагичним последицама има заправу и далеко шире историјске оквире јер нас подсећа на многе одлуке овог народа из прошлости, који су у сличним ситуацијама понашао такоређи истоветно као сада Јозефове нахоче Јовица.

»Таоци« Љиљане Борбевић су поема о смрти и издржљивости људског бића, а то значи

и целog једног народа, пред ко-
бном, непресушном снагом са-
ме смрти. Заправо, то је суко-
бљавање непресушног у смрти
са оним непресушним у чове-
ку, са његовим непобедивим жи-
вотом у тренуцима када му се
одузимају право на правду и
слободу. Јер, коликогод да
смрт убија човека, а погоово
неправедна смрт каква је она
што долази с ратовима, утоли-
ко га више чини отпорним и
живим, а у томе — по Љиља-
ни Борђевић — и лежи могућ-
ност наде човека данашњице
за човека сутрашњице.

Својим романом »Таоци« Љи-
љана Борђевић је остварила
несвакидашњи подвиг и откри-
ла нам један осебујан припо-
ведачки таленат, иначе веома
редак у нас код жена писаца.
Сигурност са којом она пише
градећи своје поетско виђење
трагичних људских судбина у
једном мрачном добу и изван-
редно владање књижевним за-
натом, навела би нас да поми-
слимо да је реч о писцу с ве-
ликим списатељским искуст-
вом и добрим томовима иза
себе, само кад не бисмо знали
да се ради о списатељици ко-
јој је ова књига тек прво књи-
жевно остварење.